

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2018. gada 3. decembrī Nr. 1-6/16

Uz 31.10.2018. Nr.1-04/401-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim Aldim Laviņam**
e-pasts: tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokli lietā Nr. 2018-15-01

2018. gada 5. novembrī Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – tiesībsargs) saņēma Latvijas Republikas Satversmes tiesas (turpmāk – Satversmes tiesa) tiesneša Alda Laviņa 2018. gada 31. oktobra lēmumu, ar kuru tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā Nr. 2018-15-01 “Par Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas un 30. panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam” (turpmāk – lieta Nr. 2018-15-01). Ar šo lēmumu tiesībsargs ir uzaicināts rakstveidā izteikt viedokli par Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas un 30. panta ceturtās daļas (turpmāk kopā un atsevišķi – apstrīdētās normas) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam, kā arī citiem jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā Nr.2018-15-01.

Lēmumam pievienots Jāņa Kārklīņa (turpmāk – pieteikuma iesniedzējs) 2018.gada 24.jūlija pieteikums Nr.113/2018 (turpmāk – konstitucionālā sūdzība) un Latvijas Republikas Saeimas (turpmāk – Saeima) – institūcijas, kas izdevusi apstrīdēto aktu, 2018. gada 17. oktobra atbildes raksts Nr. 612.1-16-12/18 (turpmāk – atbildes raksts).

Izvērtējot lēmumam pievienoto konstitucionālo sūdzību, kā arī Saeimas atbildes rakstu, tiesībsargs, ievērojot Tiesībsarga likumā noteikto tiesībsarga kompetenci, sniedz Jums šādu viedokli.

Augstskolu likuma 27.panta piektā daļa noteic: “*Akadēmiskajos amatos ievēlētajām personām nav piemērojams Darba likuma 45.panta pirmajā daļā noteiktais darba līguma termiņa ierobežojums. Darba līgumu ar akadēmiskajā amatā ievēlēto personu (profesoru, asociēto profesoru, docentu, lektoru, asistentu) slēdz rektors uz ievēlēšanas laiku — sešiem gadiem.*”

Savukārt Augstskolu likuma 30.panta ceturtā daļa noteic “*Asociēto profesoru saskaņā ar šā likuma 33.panta noteikumiem atklātā konkursā uz sešiem gadiem ievēlē attiecīgās nozares profesoru padome. Pamatojoties uz nozares profesoru padomes lēmumu, rektors noslēdz darba līgumu ar asociēto profesoru.*”

[1] Pieteikuma iesniedzējs 2018.gada 22.janvārī atkārtoti tika ievēlēts uz 6 gadiem asociētā profesora amatā Latvijas Universitātē (turpmāk – LU). Līdz ar to starp pieteikuma iesniedzēju un LU 2018.gada 24.janvārī atkārtoti tika noslēgts darba līgums par asociētā profesora amata pienākumu pildīšanu LU uz 6 gadiem. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētās normas, kas paredz terminēta darba līguma slēgšanu ar akadēmiskajos amatos ievēlētām personām, nesamērīgi ierobežo Satversmes 106.panta pirmajā teikumā ietvertās pamattiesības.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ierobežojums nav piemērots leģitīmā mērķa – citu cilvēku tiesības uz kvalificētu akadēmisko personālu – sasniegšanai. Leģitīmo mērķi varot sasniegt arī citiem mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, regulāri vērtējot akadēmiskā personāla atbilstību amatam.

[2] Saeima uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam. Saeimas ieskatā apstrīdēto normu mērķis ir plašāks, proti, citu cilvēku tiesību un sabiedrības labklājības aizsardzība. Apstrīdēto normu mērķis ir nodrošināt akadēmiskā personāla atjaunošanos, kā arī attīstīt mūsdienu līmenim atbilstošu zinātnisko pētniecību vai māksliniecisko jaunradi. Šo mērķu sasniegšanu nodrošina akadēmiskais personāls ar visaugstāko profesionālo kvalifikāciju un darba kvalitāti. Saeima uzskata, ka neviens no pieteikuma iesniedzēja minētajiem līdzekļiem neļautu pilnībā sasniegt leģitīmos mērķus tādā kvalitātē, kā to šobrīd nodrošina apstrīdētās normas.

[3] Satversmes 106.panta pirmais teikums noteic: *“Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai.”*

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka ar Satversmes 106. panta pirmajā teikumā ietverto jēdzienu “nodarbošanās” saprotams tāda veida darbs, kas prasa atbilstošu sagatavotību un kas ir cilvēka eksistences avots, kā arī profesija, kas cieši saistīta ar katra indivīda personību kopumā. Jēdziens “nodarbošanās” attiecināms uz nodarbinātību gan privātajā, gan publiskajā sektorā¹.

Satversmes 106.panta pirmais teikums paredz personai tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos, ņemot vērā visu to spēju, zināšanu un prasmju kopumu, kas raksturo konkrētās personas sagatavotību un piemērotību noteikta darba veikšanai, ņemot vērā gan izglītību, gan arī praktisko pieredzi konkrētā darbā, gan arī citas zināšanas, prasmes un iemaņas, ko attiecīgā persona ieguvusi un attīstījusi.²

Tāpat Satversmes tiesa vairākkārt atzinusi, ka Satversmes 106.panta pirmais teikums tieši negarantē tiesības uz darbu, bet gan tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu, tostarp arī tiesības saglabāt esošo nodarbošanos un darbavietu. Tātad tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos ietver tādu būtisku elementu kā tiesības saglabāt esošo nodarbošanos, kas savukārt ietver tiesības turpināt šo nodarbošanos arī nākotnē.³

Terminētais darba līgums neuzliek darba devējam pienākumu maksāt Darba likuma 112.pantā paredzēto atlaišanas pabalstu, liedzot atbilstošu kompensāciju darba tiesisko attiecību uzteikuma gadījumā.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētās normas ierobežo Satversmes 106.panta pirmajā teikumā iekļautās tiesības saglabāt esošo nodarbošanos. Aizskārumu

¹ Satversmes tiesas 2003. gada 18. decembra sprieduma lietā Nr.2003-12-01 7.punkts. Latvijas Vēstnesis, 19.12.2003., Nr.180 (2945)

² Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra sprieduma lietā Nr.2011-04-01 12.punkts. Latvijas Vēstnesis, 24.11.2011., Nr.185 (4583)

³ Sk. piemēram, Satversmes tiesas 2017.gada 24.novembra sprieduma lietā Nr.2017-07-01 13.1.punktu. Latvijas Vēstnesis, 27.11.2017., Nr.234 (6061)

rada tas apstākļi, ka pieteikuma iesniedzējs akadēmiskajā amatā tiek ievēlēts uz sešiem gadiem, secīgi, darba līgums ar pieteikuma iesniedzēju tiek noslēgts uz noteiktu laiku – sešiem gadiem.

Saeimas ieskatā apstrīdētās normas neliedz pieteikuma iesniedzējam darboties izraudzītajā profesijā plašākā nozīmē, bet gan ierobežo tiesības saglabāt konkrētu amatu – asociētā profesora amatu – konkrētā mācību iestādē.

Tiesībsarga ieskatā apstrīdētās normas ierobežo pieteikuma iesniedzēja tiesības saglabāt esošo darba vietu – asociētā profesora amatu konkrētajā mācību iestādē.

[4] Satversmes tiesa jau iepriekš ir lēmusi, ka Satversmes 106.pantā minētās tiesības var ierobežot tikai likumā noteiktajā kārtībā tajos gadījumos, kad to prasa ļoti svarīgu sabiedrības interešu aizsardzība, un ja tiek ievērots samērīguma princips.⁴ Satversmes 116.pants noteic, ka 106.pantā paredzētās tiesības “*var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību*”. Līdz ar to 106.pantā paredzēto tiesību ierobežojums vērtējams atbilstoši 116.panta kritērijiem.⁵

Tas nozīmē, ka Satversmes 106. pantā nostiprināto tiesību ierobežojumam ir jāatbilst šādām prasībām:

- a) tam jābūt noteiktam ar likumu;
- b) tam jāatbilst leģitīmam mērķim, kuru valsts vēlas sasniegt, nosakot šo ierobežojumu;
- c) tam jāatbilst samērīguma principam.⁶

[5] Pieteikuma iesniedzējs nav apšaubījis to, ka apstrīdētajās normās ietvertais ierobežojums ir noteikts ar likumu, proti, apstrīdētās normas ir pieņemtas Satversmē un Saeimas kārības rullī noteiktajā kārtībā, atbilstoši izsludinātas un publiski pieejamas. Tāpat pieteikuma iesniedzējs nav apšaubījis to, ka apstrīdētās normas ir pietiekami skaidri formulētas.⁷ Tātad apstrīdētajās normās ietvertais ierobežojums ir noteikts ar likumu.

[6] Satversmes tiesa ir norādījusi, ka pienākums uzrādīt un pamatot pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi Satversmes tiesas procesā visupirms ir institūcijai, kas izdevusi apstrīdēto aktu⁸, izskatāmajā lietā – Saeimai.

Saeima atbildes rakstā ir norādījusi, ka apstrīdēto normu mērķis ir nodrošināt akadēmiskā personāla atjaunošanos, kā arī attīstīt mūsdienu līmenim atbilstošu zinātnisko pētniecību vai māksliniecisko jaunradi. Augstākās izglītības iestāžu funkcijas ir zināšanu uzkrāšana un nodošana nākamajām paaudzēm (pedagoģiskais darbs), jaunu zināšanu radīšana (pētniecība), citastarp arī tādēļ, lai dotu ieguldījumu sociālo un ekonomisko problēmu risināšanā. Asociētie profesori ne tikai piedalās personu tiesību uz kvalitatīvu izglītību nodrošināšanā, bet arī sagatavo jaunus zinātniekus, palīdz studentiem iekļauties

⁴ Sk. piemēram, Satversmes tiesas 2003.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr.2002-20-0103, secinājumu daļas 3.punktu. Latvijas Vēstnesis, 24.02.2003., Nr. 62 (2827)

⁵ Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-21-01 secinājumu daļas 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr.75 (2840)

⁶ Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-21-01 secinājumu daļas 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr.75 (2840)

⁷ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009.gada 4.februāra sprieduma lietā Nr.2008-12-01 10.1.punktu. Latvijas Vēstnesis, 06.02.2009., Nr.21 (4007)

⁸ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2017-03-01 18.punktu. Latvijas Vēstnesis, 27.12.2017., Nr.256 (6083)

pasaules akadēmiskajos procesos un dod pienesumu attiecīgās nozares attīstībā, kas ir visas sabiedrības labklājības pamatā. Virzoties uz šiem mērķiem, ir būtiski tiekties pēc izcilības, ko nodrošina akadēmiskais personāls ar visaugstāko profesionālo kvalifikāciju un darba kvalitāti. Periodisks atklāts konkurss uz akadēmiskajiem amatiem nodrošina šo mērķu sasniegšanai nepieciešamo konkurenci, novērš stagnāciju un dod zinātniekiem un pedagogiem ar visaugstākajiem sasniegumiem, tostarp jaunajiem zinātniekiem, iespēju pretendēt uz asociētā profesora amatu augstākās izglītības iestādē. Tādējādi apstrīdēto normu mērķis atbilstot Satversmes 116.pantā ietvertajiem pamattiesību ierobežojuma leģitīmajiem mērķiem – citu cilvēku tiesību un sabiedrības labklājības aizsardzība.

Izglītības un zinātnes līmenis ir katras valsts sekmīgas attīstības neatņemams priekšnoteikums⁹, tādējādi tiesībsargs piekrīt Saeimas paustajam viedoklim, ka apstrīdēto normu mērķis ir ne tikai nodrošināt kvalificētu akadēmisko personālu, bet arī nodrošināt akadēmiskā personāla atjaunošanos.

[7] Lai pārbaudītu apstrīdētajās normās ietverto ierobežojumu samērīgumu ar minēto leģitīmo mērķi, proti, sabiedrības labklājības aizsardzību, ierobežojums jāvērtē saistībā ar nepieciešamību pēc tā demokrātiskā sabiedrībā.¹⁰

Lai izvērtētu, vai likumdevēja pieņemtā tiesību norma atbilst samērīguma principam, jānoskaidro:

pirmkārt, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīma mērķa sasniegšanai; otrkārt, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

treškārt, vai likumdevēja darbība ir samērīga jeb atbilstoša, t.i., vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska.¹¹

[8] Saeimas ieskatā periodiski rīkots atklāts konkurss uzskatāms par piemērotu līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanai. Proti, periodisks atklāts konkurss uz asociētā profesora amatu nodrošina šā mērķa sasniegšanai nepieciešamo konkurenci, novērš stagnāciju un dod iespēju akadēmisko amatu iegūt zinātniekiem un pedagogiem ar visaugstākajiem standartiem. Īpaši šī iespēja ir jaunajiem zinātniekiem, kuri var pretendēt uz asociētā profesora amatu augstākās izglītības iestādē.

Asociētā profesora ievēlēšanas procedūra ir reglamentēta Augstskolu likuma 33. un 34.pantā un tā balstās uz konkrētiem Ministru kabineta noteikumos nostiprinātiem kritērijiem, saskaņā ar kuriem tiek novērtēta pretendenta zinātniskā un pedagoģiskā kvalifikācija un organizatoriskā kompetence.¹²

Tiesībsargs piekrīt Saeimas paustajam viedoklim, ka biežāka asociētā profesora kvalifikācijas novērtēšana varētu būt nepiemērots un atsevišķos gadījumos – pārmērīgs līdzeklis. Papildus jāatzīmē, ka Augstskolu likuma 33.panta otrā daļā paredz kārtību, kādā pretendents strīdu gadījumā var aizsargāt savas aizskartās tiesības un intereses,

⁹ Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-21-01 secinājumu daļas 3.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr.75 (2840)

¹⁰ Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-21-01 secinājumu daļas 3.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr.75 (2840)

¹¹ Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 20.03.2002, nr. 44 (2619)

¹² Ministru kabineta 2001.gada 4.septembra noteikumi Nr.391 "Profesora un asociētā profesora amata pretendenta zinātniskās un pedagoģiskās kvalifikācijas novērtēšanas kārtība". Latvijas Vēstnesis, 08.09.2001., Nr.126 (2513)

proti, minētā norma paredz, ka profesoru padomes pieņemto lēmumu personas, kuras nav augstskolas personāla sastāvā, var apstrīdēt šā likuma 10.panta piektajā daļā, bet augstskolas personāls – šā likuma 26.panta astotajā daļā noteiktajā kārtībā, tādējādi nodrošinot objektivitāti akadēmiskā personāla ievēlēšanas procesā.

Labā augstākā izglītība ir iespējama, tikai izmantojot labus mācībspēkus, tādējādi periodiska asociēto profesoru kvalifikācijas novērtēšana, tiesībsarga ieskatā, ir piemērots līdzeklis izvirzītā mērķa sasniegšanai. Periodisks atklāts konkurss uz akadēmiskajiem amatiem var nodrošināt iespēju iegūt akadēmisko amatu zinātniekiem un pedagogiem ar visaugstākajiem standartiem, nodrošinot nepieciešamo konkurenci.

Periodisks atklāts konkurss uz vakantajiem akadēmiskajiem amatiem nodrošina akadēmiskajam personālam (izņemot, profesorus) iespēju augt, “kāpt uz nākamā karjeras pakāpiena”¹³, tā nodrošinot akadēmiskā personāla attīstību. Tādējādi labums, ko sabiedrība iegūst no apstrīdētajām normām, ir lielāks nekā konkrētam indivīdam radītais kaitējums.

Nemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskata, ka Augstskolu likuma 27.panta piektā daļa un 30.panta ceturtnā daļa attiecībā uz pieteikuma iesniedzēju atbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam.

Vienlaikus jāatzīmē, ka *Euridyce* ziņojumā minēts, ka Latvija ir viena no divām valstīm Eiropā (otra – Slovākija), kur akadēmiskajam personālam nav iespējams slēgt beztermiņa līgumu. Ziņojumā norādīts, ka terminēto un beztermiņa līgumu īpatsvars dažādās valstīs būtiski atšķiras. Piemēram, lielākais beztermiņa līgumu īpatsvars – vismaz 80 % - ir Francijā, Maltā un Turcijā. Savukārt Vācijā, Igaunijā un Austrijā beztermiņa līgums ir ne vairāk kā 30 % akadēmisko darbinieku. Līguma stabilitāti lielā mērā nosaka akadēmiskās karjeras posms. Pētījuma dati liecina, ka ar jaunākā personāla kategoriju pārstāvjiem bieži tiek slēgti terminētie līgumi vai projekta līguma, bet augstāku kategoriju pārstāvjiem ir stabilāki līguma nosacījumi.¹⁴

Tādējādi citu valstu pieredze liecina, ka, iespējams, var pastāvēt arī citi personas pamattiesības mazāk ierobežojoši risinājumi, kā nodrošināt visaugstākajiem standartiem atbilstošu augstāko izglītību. Tomēr tiesībsarga rīcībā nav informācijas par līdzekļiem, kas ļautu saglabāt esošo nodarbinātību vismaz daļai akadēmiskā personāla, vienlaikus nodrošinot nepieciešamo konkurenci akadēmiskā personāla vidū.

Ar cieņu

tiesībsargs

J.Jansons

¹³ Osipova S. Kāpēc Latvijas Republikā darba tiesībās tiek diskriminēti augstskolu docētāji. Jurista Vārds, 03.05.2011., Nr.18 (665)

¹⁴ Sk. European Commission /EACEA/Euridyce, 2017. Augstākās izglītības modernizācija Eiropā: akadēmiskais personāls, 2017. Euridyce ziņojums. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.